

SUBKULTURA JAKO ZDROJ IDENTITY MLÁDEŽE

Kateřina Lojdová

Abstrakt: Příspěvek nahlíží na subkulturu jako významné socializační prostředí, ve kterém se utváří identita mládeže. Přináší nové poznatky vycházející z kvalitativního výzkumu, jehož jádrem jsou rozhovory se sedmi informanty, kteří v některé fázi své životní dráhy sympatizovali s hnutím skinheads. První část výzkumu identifikuje některé mechanismy socializace do subkultury. Ve druhé části je pak představena typologie politické identity z hlediska politické angažovanosti a ovlivnění politickou oblastí.

Klíčová slova: identita, kvalitativní výzkum, skinheads, socializace, subkultura

Abstract: *This paper focuses on important theme of social pedagogy – socialization and identity construction in the subculture. It is aimed at socialization into subcultures and describes how young people become members of subcultures. Qualitative research is based on interviews with seven members of skinheads subculture. First part of the research describes some interrogation of socialization into subculture. The second one introduces political identity typology based on political engagement and interference.*

Key words: *identity, qualitative research, skinheads, socialization, subculture*

1 Místo subkultur v sociální pedagogice

Sociální pedagogika je vědní disciplína, která se u nás výrazně rozvíjí v posledních dvaceti letech. Jedním z jejich ústředních témat je vliv prostředí na jedince. Tento příspěvek pojednává o jednom z významných socializačních prostředí, o subkulturách. Subkultury často vznikají na pozadí prostředí vrstevnických skupin, které je v sociální pedagogice řazeno mezi přirozená prostředí výchovy (Přadka, Knotová, Faltýsková, 2004). Zatímco pro vrstevnické skupiny je stěžejním pojítkem podobný věk aktérů, v subkulturách to jsou upřednostňované hodnoty a způsoby chování. Subkultury tak představuje rozmanité kulturní celky, které jsou v určité míře odlišné od majoritní společnosti, přesto jsou však její součástí (Průcha, Walterová, Mareš, 2001).

Kraus uvádí, že subkultura je „důležitou kategorií mající značný význam pro sociální pedagogiku a pro výchovu. Subkultura je pro jedince zdrojem sociálních kontaktů, ovlivňuje trávení volného času, hodnotovou orientaci“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 132). Přestože je význam tématu v sociální pedagogice reflektován, není výzkumu a teorii subkultur věnován v rámci oboru příliš velký prostor. Základy zkoumání subkultur položili sociologové. V první polovině 20. století to byla Chicagská škola, jejíž představitelé zkoumali delikventní subkultury skrze metodu zúčastněného pozorování. Ve druhé polovině 20. století v Birminghamu působilo Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS), které se orientovalo především na subkultury mládeže. I v současné době, která bývá v důsledku proměny podoby subkultur

označována jako postsubkulturní, se tématu subkultur věnují někteří autoři působící především při katedrách sociologie, kulturních a mediálních studií ve Velké Británii nebo v USA. Současní autoři však již nejsou zaštitěni samostatnou výzkumnou institucí, jak tomu bylo u jejich předchůdců. To je právě paradoxní, neboť současnost přináší rozmanitější subkultury než byly ty, které vzbudily v 70. letech pozornost CCCS¹. Díky moderním technologiím jsou tyto subkultury „nabídnuty“ širší populaci, zároveň také technologie vytvářejí prostředí vzniku nových subkultur².

Výzkum subkultur přináší poznatky o těchto význačných socializačních prostředích, zároveň také přináší poznatky o procesu socializace a s ním související konstrukce identity. Tato práce se snaží rozšířit poznání těchto jevů na příkladu subkultury skinheads.

2 Identita

Právě období dospívání je obdobím vyhledávání a vyjednávání nejrůznějších identit (Scherrer, 2007). Proces konstrukce identity se odehrává mimo jiné v rámci socializace do subkultury. Cílem mojí disertační práce je popsat, jak samotný proces socializace do subkultury a s ní související konstrukce identity, tak i produkt tohoto procesu, tedy obsah subkultury a s ní související podoby identity. Protože je tento cíl příliš široký pro tuto prezentaci, budu se zde věnovat pouze vybraným socializačním faktorům a typologii politické identity v subkultuře skinehads.

Centrem zájmu této práce není identita individuální (jedinečnost osobnosti), nýbrž identita sociální, tj. zvnitřnění pocit sdíleného členství ve skupině (Turner in Haslam, Platow, 2001). Sociální identita vychází z předpokladu, že lidé jednají jako členové různých skupin. Členství ve skupinách determinuje myšlení, chování a cítění. Tyto procesy jsou sociálně konstruovány ve skupinách (Padilla, Perez, 2003).

O sociální identitě můžeme uvažovat na různých úrovních. Sociální identitu lze rozdělit na vertikální a horizontální. Horizontální identita se skládá ze složek vedle sebe stojících, které si nejsou vzájemně nadřazeny. Jako o horizontálních identitách můžeme uvažovat o následujících:

- a) etnická
- b) rasová
- a) národnostní
- b) genderová
- c) sexuální
- d) třídní
- e) jazyková
- f) politická

Tyto identity mají určitou podobu před vstupem do subkultury a v subkultuře jsou určitým způsobem modifikovány. Nestojí osaměle, nýbrž jsou v interakci.

¹ Zejména skinheads a punks.

² Např. výzkum online fankultur (Muggleton, Weinzierl, 2003)

Druhou kategorií tvoří vertikální identity. Jedná se o členění od nejnižší úrovně, kde se sociální identita utváří – od úrovně malé sociální skupiny, až po nadnárodní nebo globální úroveň, kde subkultury také přetrvávají a nabývají specifických podob.

Subkulturní identita je zkoumána na těchto vertikálních úrovních:

- a) malá sociální skupina
- b) komunita
- c) (národní) stát
- ci) globální (nadnárodní) úroveň

Vertikální kategorizace identit vychází z předpokladu, že konstrukce prostorovosti může být důležitým prvkem budování sociální identity (Robinson, 2000). Různé úrovně prostoru představují různá pole pro interakci obsahů subkultury. Vztah je přitom obousměrný, prostor utváří lidé, ale lidé jsou také tímto prostorem utvářeni. Zejména na úrovni malé sociální skupiny se utváří podpůrné sítě. V malé sociální skupině i ve vertikálním schématu lze sledovat vztahy síly. Kdo určuje podobu subkultury? Kdo nastoluje problémy subkultury, kdo přednáší a vybírá vhodná řešení? Kdo je autoritou? Odpovědi na tyto otázky může naznačovat schéma politické identity vzešlé z realizovaného výzkumu.

3 Politická identita mládeže

Pro účely této práce se budu zabývat jednou z horizontálních identit – politickou identitou. Politická identita je produktem politické socializace. Dle Hymana je tato socializace zprostředkována socializačními agenty, kterými jsou zejména rodina, škola, přátelé a média (Wass, 2007). Současné výzkumy ukazují na některé změny politické orientace mládeže. Především je to zájem o tzv. single-issue politiku, která nahrazuje zájem o tradiční oblasti jako je vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby. Tradiční orientace na pravo-levé politické ose je nahrazována odlišnými typy politiky. Příkladem může být tzv. zelená politika (Bynner, Romney, Emler).

Respondenti tohoto výzkumu představují politicky orientovanou část subkultury skinehads. Jednalo se příznivce extrémní pravice. Ideologická základna, resp. její podoby, byly popsány v diplomové práci *Od skinheads k extrémní pravici: Socializace do tabuizované subkultury* (Lojdová, 2008). V rámci tohoto výzkumu se tedy nezabývám podobami ideologie, nýbrž podobami politické participace.

4 Metodologie výzkumu

Pro realizaci výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup. Tato volba není nikterak náhodná, kvalitativní výzkum v různých podobách a v kombinaci s jinými metodami používali již výzkumníci Chicagské školy a CCCS. Pro zkoumání subkultur se tedy jeví jako vhodná metodologie založená na vhledu do života několika přívrženců subkultury, která umožní popsat a interpretovat jejich konstrukce této subkultury. Tato metodologická volba zapadá i do dané disciplíny, například Kraus přímo označuje kvalitativní přístup jako vhodný pro sociálně pedagogický výzkum (Kraus, 2008). V neposlední řadě můžeme

nahlédnout na tuto volbu z globální perspektivy, podle které rozšíření kvalitativního výzkum odpovídá tendenci sociálních věd spočívající v obratu k hloubkovému porozumění (Denzin, Lincoln, 2005).

Výzkum byl proveden metodou hloubkových rozhovorů se sedmi informanty ze subkultury skinheads. Bylo zvoleno subjektivní kritérium, tzn. do vzorku byl zahrnut ten, kdo se sám k subkultuře skinheads hlásí nebo se k ní hlásil v minulosti. Rozhovory byly přepsány a kódovány technikou otevřeného kódování (Strauss, Corbinová, 1999).

4.1 Kritéria kvality výzkumu

V důsledku nenumerického charakteru bývá na kvalitativní výzkum oproti výzkumu kvantitativnímu často nahlíženo jako na výzkum s nižší reliabilitou. Reliabilita a validita se však ke kvalitativnímu výzkumu vztahuje, jen zde má jinou podobu. Validitě výzkumu může dle Lincoln a Guby (Hendl, 2005) napomoci dostatečné trvání studie, konzultace, analýza negativních případů³.

Ke zvýšení reliability výzkumu byl výzkum proveden v přirozeném prostředí informantů (restaurace, ve které se scházejí), rozhovory byly doslovně přepsány a bylo využito terénních poznámek (Silverman, 2005).

5 Prezentace výsledků výzkumu

5.1 Socializace

Nejprve článek představí několik faktorů podílejících se na procesu socializace jedince do subkultury. Poté budou prezentovány podoby politické identity v subkultuře. Proces socializace do subkultury ve většině případů akceleroval **významný druhý**⁴.

„Měl jsem jednoho kamaráda skrz kterýho jsem se mohl začlenit a tou subkulturou proplout. Já jsem se s ním znal odmalička a věděl jsem, že je dlouho takovej a takovej. Prostě jednu dobu jsem se k tomu dostal.“ Franta

Jiný informant popisuje, jak on sám byl významným druhým pro své spolužáky.

„Jestli tě zajímá ten zdroj, tak to bylo přes různé kamarády, ne že by mě oni přesvědčovali, ale já jsem byl ten dynamickej prvek, začal jsem o tom mluvit ve třídě že bysme si měli všichni pomoci, protože jsme Češi, jeden národ a podobně. A chytli se toho tehdy agresivnější jedinci, kteří chtěli tu agresi někam namířit. Já jsem tu jejich agresi nasměroval. Oni tvořili základ té mé subkutury. A učili jsme se od sebe, zákonům té subkultury, pojímům té subkultury, rozlišovat subkultury a vymezovali jsme další nepřátele.“ Gustav

Dalším faktorem, který mohl usnadnit roli významného druhého, byl **stav nespokojenosti s členskou**. Cyril popisuje nespokojenost s normami skupiny, které byl členem:

„Hlavní důvod je, že když jsem byl mladší, tak jsem jezdil na bruslích, na kolečkovejch, začal jsem se stýkat s těma lidma co jezdili na bruslích, ale

³ rozhovory s informanty z opačného spektra – extrémní levice jsou realizovány v současnosti

⁴ Tento pojem používají Berger a Luckmann pro vysvětlení primární socializace (Berger, Luckmann, 1999, s. 130).

postupem času jsem zjistil že jim ani tak nejde o ten sport, ale že si sednou, zahulí si a pak jsou vyhulení, takovýchle věci, ale mně to moc nevonělo."

Subkultura skinheads se mohla stát referenční skupinou, protože drogy programově odmítá, ve svém pravicovém pojetí je pak antitezí k povalečství a proklamuje pevný řád.

Zatímco významný druhý jedinec do subkultury vtahoval, zajímá nás, zda vůči němu působila nějaká protisíla, která by proces socializace do subkultury naopak brzdila. Pro hledání těchto sil jsme nahlédli do dvou významných socializačních prostředí – do rodiny a do školy.

V rodině je téma subkultury tabu. Přestože rodiče o této skutečnosti vědí, se svými dětmi se o tomto tématu nebaví. Respektive děti se o tomto tématu nebaví se svými rodiči.

„Tak byly tam samozřejmě výhrady. Ale nechtěl jsem se s nima hádat. Tak jsem jim nic neříkal a snažil jsem se tajit, co se dalo. Protože nebylo potřeba to rozebírat, bylo úplně zbytečný vyvolávat nějaký hádky.“ Adam

Mlčení se v rodině jeví jako oboustranná strategie umožňující kooperaci. Primárním iniciátorem této strategie je většinou dítě, rodič na tuto strategii přistupuje sekundárně po neúspěšných pokusech „rozmluvit dítěti subkulturu“. **Ve škole** si učitelé byli příslušnosti svých studentů k subkultuře často vědomi, toto téma ale se studenty otevírali jen zřídka:

„Moc jsme to s učitelkama neřešili, ale ony to vnímaly. Vysvětloval jsem to jednou učitelce v němčině, protože se mě na to ptala.“ Adam

Nezkoumali jsme typologii rodiny ani školní úspěšnost jako předpoklad socializace do subkultury, nahlédli jsme však na vliv těchto prostředí v situaci, kdy se socializace do subkultury odehrává. Reakční potenciál těchto prostředí se ne jeví jako dostatečně významný k tomu, aby proces socializace výrazně proměnil.

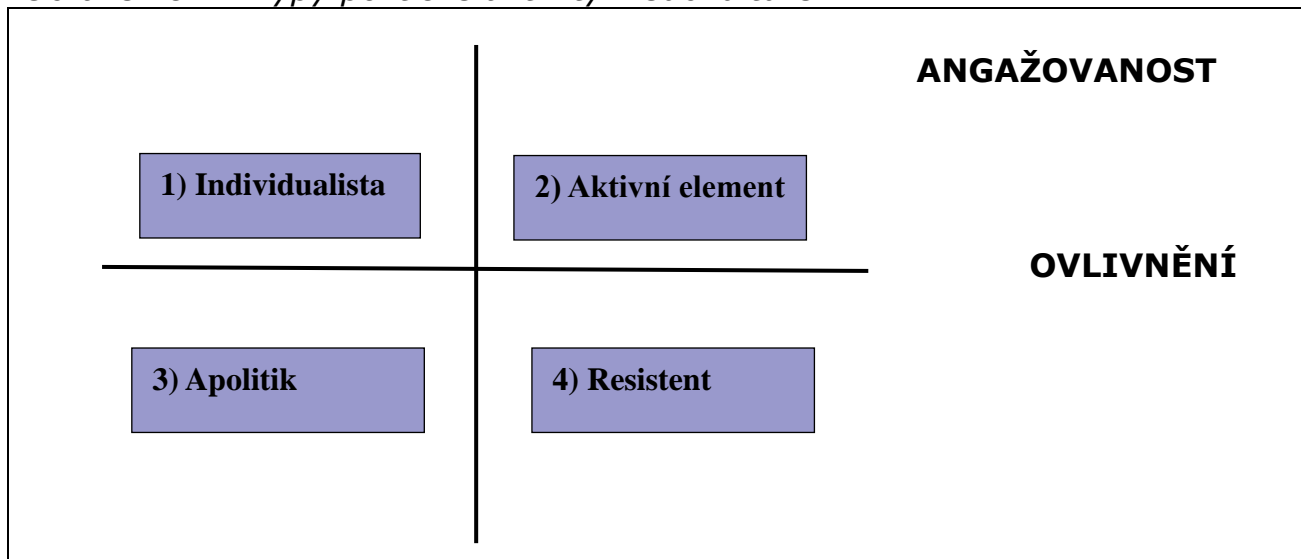
5.2 Konstrukce politické identity

Pro účely tohoto příspěvku bych chtěla představit zejména schéma konstrukce politické identity v subkultuře. Politická identita může nabývat různých dimenzí. Navržené schéma se skládá ze dvou škál: a) škála angažovanosti, b) škála ovlivnění.

Angažovanost znamená kvantitativní a kvalitativní politické úsilí vložené do subkultury. Konkrétně se může jednat o pořádání demonstrací, psaní příspěvků na webové stránky, aktivní přesvědčování a diskutování atd.

Ovlivnění je naopak mírou konzumace výše uvedeného. Lze sledovat i ovlivnění politickou scénou mimo subkulturu, to ale nebylo cílem tohoto výzkumu. Jedinec je ovlivněn pokud čte pravidelně webové stránky vztahující se k činnosti subkultury, chodí na demonstrace pořádané přívrženci subkultury (nebo antidemonstrace) a účastní se politických diskusí. Propojením obou škál vznikají 4 typy politické aktivity v subkultuře.

Obrázek č. 1: Typy politické aktivity v subkultuře

Vysoce angažovaný, ale málo ovlivněný ostatními, je **individualista**. Nepotřebuje diskutovat svoje politické názory, ví co je „správné“ bez ohledu na názory ostatních. Individualista může nabývat různých podob. Borek je individualistou, který se angažuje finanční podporou, o konkrétní politické kroky se pak už příliš nezajímá:

„Mám dobrej pocit že za něco bojuju a že to přinese nejenom mně ale i celé této republice. Politicky bych do toho nešel, na to jsou tu chytřejší lidi, ale podporuju, třeba finančně.“ Borek

Jiným typem individualisty byl Adam, k politickým myšlenkám dospěl sám ještě dříve, než se setkal se skupinou skinheadů:

„Já jsem třeba o nějaký skinheads neměl tušení, ale názory jsem měl jako tihle kluci, který jsem ještě neznal.“ Gustav

Vysoce angažovaný a zároveň vysoce ovlivněný je **aktivní element**. Aktivní element rozvíjí politickou dynamiku v subkultuře. Vyhledává informace a sám je také zdrojem informací pro ostatní.

Cyрил: *„...Podporuju je, třeba publikuju, dělám provoz ať už stránek a propagaci, vybírám prachy na kámoše co jsou zavřeni, sháním věc“*

Cyрил zajišťuje organizačně chod subkultury a podílí se také publikačně na její ideologii.

Nízce politicky angažovaný a také politicky ovlivněný je **apolitik**. Nelze říci, že by se v politické subkultuře nacházel člověk zcela politicky nedotčený. Politika však pro něj není prioritou. Apolitik se angažuje především v nepolitických aktivitách subkultury, jako je fotbal, hokej, hospoda. Jednat se může o přechodnou fázi před posunem do jiného typu.

Adam popisuje svoje apolitické začátky:

„...tak když jsem začínal, když jsem si koupil první oblečení tohodle typu, tak to hlavně souviselo s fotbalem nebo s hokejem, na kterej jsem chodil. Já jsem se o politiku jako takovou extra nezajímal, možná jsem byl jednou nebo dvakrát na nějaký předvolební akci se podívat.“

Pro neangažovaného ale vysoce ovlivněného člena jsem použila označení **resistent**. Franta je resistentem v tom smyslu, že se v neonacistickém prostředí pohybuje, sám se ale k této ideologii nepřiklání, nijak se v ní tedy

neangažuje.

Tazatelka: „V souvislosti s touto subkulturou se hovoří také o neonacismu. Jak by s to osvětlil?“

Franta: „Tak to jsou vyhraněný názory, který překračují demokratický rámec, se kterejma jsem se neztotožňoval...“

Tazatelka: „Ale setkal ses s tím...“

Franta: Samozřejmě, protože plno lidí mělo tyto názory, hlásalo to...

Jiným typem resistenty je Adam. Ten má pocit, že již subkulturou prošel, od apolitických začátků, přes aktivní členství došel k pozici, kdy dění sleduje z povzdálí.

Tyto identity nejsou statické, v průběhu cesty subkulturou může jedinec mezi těmito identitami přecházet. Na příkladu politické identity bylo ukázáno, jak subkultura jedince „utváří“, ale umožňuje mu také „utvářet“. Dalším cílem je rozpracovat jednotlivé horizontální identity a hledat k nim pojítka na různých vertikálních úrovních. Aby bylo možné popsat obecnější mechanismy těchto procesů, bude vzorek rozšířen o informanty z „opačného spektra“, tedy z oblasti punku a extrémní levice.

6 Závěr

Subkultury představují bohatý svět identit, hodnot, trávení volného času a životního stylu. Jedná se tedy o významné kategorie sociální pedagogiky, které by neměly uniknout její pozornosti. Tento článek je jedním z možných pohledů na proces socializace do subkultury a konstrukce identity v subkultuře. Rozděluje identitu na horizontální a vertikální. Dále se pak zabývá podobami jedné z horizontálních identit – politickou identitou v subkultuře skinheads. Zkoumání subkultur může sytit teoretické pole sociální pedagogiky a přispět k porozumění tomuto fenoménu současnosti.

7 Použité zdroje

- BERGER, P., LUCKMANN, T. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 8085959461
- BYNNER, J., ROMNEY, D., EMLER, N. Dimensions of Political and Related Facets of Identity in Late Adolescence. In *Journal of Youth studies*, 6:3, 2003. 319 – 335.
- HRČKA, M. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 302 s. ISBN 8085850680
- DENZIN, N., LINCOLN, Y. *The SAGE Handbook of Qualitative Research*. London: Sage 2005. 1210 s. ISBN 0761927573
- HASLAM, A., PLATOW, M. Social Identity and the Romance of Leadership: The Importance of Being Seen To Be 'Doing It for Us'. In *Group Processes & Intergroup Relations*, 2001 Vol 4(3) 191–205
- HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál 2008. 215 s. ISBN 9788073673833

- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 8073150042
- LOJDOVÁ, K. *Od skinheads k extrémní pravici: Socializace do tabuizované subkultury* (diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita, 2008.
- MUGGLETON, D., WEINZIERL, R. *The post-subcultures reader*. New York: Berg, 2003. 324 s. ISBN 1859736688
- PADILLA A., M. PEREZ W. Acculturation, Social Identity, and Social Cognition: A New Perspective. In *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, Vol. 25 No. 1, February 2003 35-55.
- PRŮCHA, J, WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 8071782521
- ROBINSON, C. Creating Space, Creating Self: Street-frequenting Youth in the City and Suburbs. In *Journal of Youth studies*, 3:4, 2000. 429 – 443.
- SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar, 2005. 327 s. ISBN 8055109044
- SCHERRER, V. Political Identity Negotiation within Individuals: The Case of Young Activists In *International Negotiation* 6: 229–250, 2001 Kluwer Academic Publishers. Printed in the Netherlands
- STRAUSS A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. 196 s. ISBN 808583460
- WASS, H. Generations and Socialization into Electoral Participation in Finland. In *Journal Complilation, Nordic Political Science Association*. 2007. ISSN 0080–6757

Kontakt na autora

Mgr. Kateřina Lojdová
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Ústav pedagogických věd, Veveří 28, 602 00 Brno
E-mail: lojdova@phil.muni.cz